

УДК 159.944:355.232(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2025-2-15>

ГЕНДЕРНІ ТА ДИСЛОКАЦІЙНІ МОДАЛЬНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Пономаренко Яна Сергіївна,

докторка психологічних наук, доцентка,

професорка кафедри соціології та психології

Навчально-наукового інституту №5

Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0002-3374-3930

Філоненко Володимир Миколайович,

кандидат психологічних наук, доцент,

професор кафедри соціології та психології

Навчально-наукового інституту №5

Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0003-2662-1705

В умовах повномасштабної війни в Україні зростає потреба у вивченні психологічних ресурсів, які забезпечують ефективне функціонування військовослужбовців у бойових умовах. Одним із таких ресурсів є професійна життєстійкість – інтегральна характеристика, що відображає здатність людини зберігати професійну ефективність і цілісність особистості під тиском стресових, кризових та екстремальних впливів. Професійна життєстійкість охоплює когнітивні, мотиваційні, емоційні та соціальні компоненти, які взаємодіють у процесі службової адаптації. Зважаючи на складну психологічну динаміку сучасної війни, важливо досліджувати не лише загальний рівень життєстійкості, а й чинники, що впливають на її варіативність, зокрема гендерні особливості та місце дислокації (урбаністичне або периферійне середовище). Метою дослідження є вивчення особливостей професійної життєстійкості військовослужбовців, які виконують завдання у бойових зонах, з урахуванням статевої належності та дислокаційного чинника. У дослідженні брали участь 47 військовослужбовців, з них 39 чоловіків та 8 жінок. За місцем дислокації: 22 – у місті, 25 – в області. Застосовано опитувальник професійної життєстійкості О. Кокуна, що оцінює загальний рівень та сім його компонентів. Результати свідчать, що жінки-військовослужбовиці мають вищу загальну життєстійкість та сильніший професійний компонент, що може бути пов'язано з орієнтацією на стабільність, відповідальність та адаптивну стратегію подолання труднощів. Натомість чоловіки демонструють вищу мотивацію та готовність до прийняття професійних викликів. Щодо місця дислокації: військові, дислоковані в області, виявляють вищу емоційну стійкість, соціальну згуртованість і загальний рівень професійної життєстійкості порівняно з тими, хто базується в міських умовах. Це може бути зумовлено меншим інтенсивним інформаційним фоном, більшим рівнем міжособистісної взаємодії та відчуттям підтримки у менш урбанізованому середовищі.

Ключові слова: військовослужбовці, професійна життєстійкість, бойовий стрес, психологічні ресурси, емоційна регуляція, професійна мотивація, місце дислокації, адаптація, урбаністичне середовище, виклик, психологічна стабільність.

Ponomarenko Yana, Filonenko Volodymyr. Gender and deployment modalities of military personnel's professional resilience

In the context of the full-scale war in Ukraine, the need to study psychological resources that ensure the effective functioning of military personnel under combat conditions is growing. One of the key resources is professional resilience – a multidimensional construct reflecting an individual's ability to maintain professional effectiveness and personal integrity under stress, crisis, and extreme pressure. Professional resilience encompasses cognitive, motivational, emotional, and social components that interact during service-related adaptation. Considering the complex psychological dynamics of modern warfare, it is important to examine not only the overall level of resilience but also the factors influencing its variability, such as gender differences and the location of military deployment (urban vs. peripheral settings).

The aim of the study is to examine the characteristics of professional resilience among military personnel performing tasks in combat zones, taking into account gender and location factors. The study involved 47 military personnel (39 men and 8 women), with 22 stationed in urban areas and 25 in regional areas. The Professional Resilience Questionnaire developed by O. Kokun was used to assess overall resilience and its seven components. The findings indicate that female service members demonstrate higher overall resilience and a stronger professional component, possibly due to a stronger orientation toward responsibility, stability, and adaptive coping strategies. In contrast, male participants showed greater motivation and readiness to face professional challenges. As for deployment location, those stationed in regional (non-urban) areas reported higher emotional resilience, social cohesion, and general professional resilience compared to those based in urban areas. This may be linked to reduced information overload, closer interpersonal ties, and stronger perceived support in less urbanized environments.

Key words: military personnel, professional resilience, combat stress, psychological resources, emotional regulation, professional motivation, location of deployment, adaptation, urban environment, challenge, psychological stability.

Вступ

В умовах тривалої і масштабної війни на території України професійна діяльність військовослужбовців постійно супроводжується комплексом інтенсивних стресогенних факторів, що включають загрозу життю, високий рівень невизначеності, емоційне виснаження та надмірні психологічні навантаження. Ці обставини значно підвищують ризик розвитку психоемоційних розладів, зниження адаптивної здатності, а також впливають на загальний рівень функціональної ефективності військових під час виконання службових завдань. У зв'язку з цим зростає науковий та практичний інтерес до вивчення психологічних ресурсів, які сприяють збереженню цілісності особистості, підтримці мотивації та ефективності дій у надскладних екстремальних умовах.

Одним із ключових психологічних феноменів, що відіграють фундаментальну роль у процесах адаптації та самозбереження, є професійна життєстійкість – інтегральна характеристика, що включає когнітивні, мотиваційні, емоційні та соціальні компоненти особистості. Вона визначається як здатність долати професійні труднощі, зберігаючи при цьому внутрішню стійкість, професійну продуктивність та психологічний баланс. У військовому контексті життєстійкість набуває особливої ваги, адже від неї напряму залежить здатність військовослужбовця ефективно функціонувати під тиском постійної небезпеки, адаптуватися до швидких змін обстановки і підтримувати командну взаємодію.

Актуальність вивчення професійної життєстійкості посилюється з урахуванням індивідуальних особливостей військовослужбовців, серед яких гендерні та просторово-організаційні чинники відіграють визначальну роль. Ці фактори опосередковують специфіку реагування на стресові ситуації, модулюють рівень сприйняття ризику, а також визначають доступність соціальної підтримки й ресурсів, що в сукупності формують ефективність адаптаційних процесів у бойових умовах.

Гендерний поділ вибірки виступає одним із ключових аналітичних параметрів, оскільки сучасні психологічні дослідження підтверджують існування системних відмінностей у когнітивних, емоційних і поведінкових стратегіях подолання професійних викликів між чоловіками та жінками. Так, дослідження П. Бартоне з колегами [5] демонструють, що жінки, як правило, мають вищу емоційну чутливість, соціальну кооперативність і гнучкість у психологічній адаптації, що дозволяє їм ефективніше справлятися з невизначеністю. Натомість чоловіки більшою мірою орієнтовані на активне подолання труднощів, прийняття ризику та досягнення конкретних результатів, що формує їхні особливі мотиваційні профілі. Військовий контекст, де роль жінок значно зросла за останні роки, особливо в українській армії, вимагає більш ґрунтовного розуміння цих відмінностей для розробки ефективних стратегій психологічної підтримки та професійного розвитку.

На нашу думку, другим важливим чинником, що зумовлює специфіку професійної життєстійкості, є географічно-організаційна стратифікація військовослужбовців залежно від місця

їхньої фактичної дислокації. Аналіз умов служби у міському та сільському/приміському середовищі ґрунтується на припущенні, що ці контексти суттєво відрізняються за низкою ключових параметрів: інтенсивністю зовнішніх стресорів (зокрема, частота обстрілів, рівень урбаністичного шуму, щільність населення), якістю соціальної взаємодії в підрозділах (рівень анонімності або згуртованості), а також ступенем доступу до медичних, побутових і психологічних ресурсів. Відмінності соціокультурної та інфраструктурної організації служби впливають на темп виконання оперативних завдань, інтенсивність інформаційного навантаження, а відтак – на формування індивідуальних і колективних стратегій реагування на стрес..

Дослідники, зокрема Т. Брітт та співавтори [6], П. Бартоне і Г. Гоміш [4], наголошують на тому, що контекст оперативного середовища суттєво модифікує не лише рівень стрес-реактивності, а й мотиваційну мобілізацію, стратегії самозбереження та переживання соціальної підтримки у військових колективах. Крім того, результати емпіричних досліджень бойових стресорів показують варіативність розвитку посттравматичних реакцій залежно від локації служби [8]. Аналіз поведінкових реакцій військовослужбовців також вказує на тісний зв'язок гендерних особливостей із рівнем професійної адаптації, а також проявами поведінкових відхилень, що підкреслює необхідність комплексного, індивідуалізованого підходу до психологічного супроводу [7].

Отже, всебічний і диференційований аналіз професійної життєстійкості військовослужбовців із урахуванням гендерних та дислокаційних особливостей надає можливість ідентифікувати просторово-обумовлені ризики й ресурси, що є ключовими для розробки науково обґрунтованих та практично ефективних систем психологічного забезпечення у бойових умовах. При цьому інтеграція морально-етичних засад і особистісних механізмів адаптації становить фундамент сучасних підходів до підтримки психоемоційного здоров'я військових [2; 3].

Матеріали та метод

У дослідженні взяли участь 47 військовослужбовців, які проходили службу в зоні активних бойових дій на сході України. Хоча обсяг вибірки є обмеженим, отримані результати мають характер пілотного дослідження та можуть слугувати основою для подальших емпіричних спостережень на більш репрезентативних масивах даних. До вибірки увійшли 39 чоловіків (82,9%) та 8 жінок (17,1%), що частково відображає загальну гендерну пропорцію у складі Збройних Сил. Окрему увагу приділено місцю дислокації військовослужбовців, що брали участь у дослідженні. 22 респонденти (46,8%) на момент опитування були дислоковані в межах міста, тоді як 25 осіб (53,2%) – у сільських районах або на території області. Такий розподіл дозволив вивчити вплив урбаністичного або периферійного середовища на рівень професійної життєстійкості військовослужбовців. Застосування двовекторного поділу вибірки – за гендерною ознакою та місцем дислокації – забезпечує багатовимірний аналіз професійної життєстійкості військовослужбовців в умовах війни. Це дозволяє з одного боку охопити особистісно-психологічні особливості реагування на професійні ризики, а з іншого – врахувати контекстуальні змінні середовища служби, що формують психоемоційний ландшафт виконання бойових завдань. Такий підхід підсилює наукову валідність отриманих результатів і створює основу для розробки адресних інтервенцій та програм підвищення життєстійкості особового складу. Діагностика здійснювалася за допомогою «Опитувальника професійної життєстійкості» (О. Кокун), що дозволяє оцінити здатність особистості протистояти професійним стресорам, зберігати ефективність діяльності та внутрішню психологічну рівновагу в умовах інтенсивного навантаження. Методика базується на багатовимірній моделі життєстійкості, що включає когнітивні, емоційні, мотиваційні та соціальні компоненти [1].

Мета дослідження – вивчити особливості професійної життєстійкості військовослужбовців, які виконують завдання у бойових зонах, з урахуванням статевої належності та дислокаційного чинника.

Результати

У таблиці 1 представлено результати порівняльного аналізу рівнів професійної життєстійкості військовослужбовців з урахуванням статевої належності.

Таблиця 1

Порівняння показників професійної життєстійкості у військовослужбовців-чоловіків і жінок

Шкали	Група 1 (чоловіки)	Група 2 (жінки)	t	p
Загальний рівень професійної життєстійкості	55.55 ± 0.78	57.83 ± 0.81	2.03	0.05
Професійна включеність	17.50 ± 0.74	18.00 ± 0.79	0.46	–
Професійний контроль	19.51 ± 0.77	20.54 ± 0.75	0.96	–
Професійне прийняття виклику	18.55 ± 0.76	16.54 ± 0.71	2.12	0.05
Емоційний компонент	13.22 ± 0.80	13.25 ± 0.78	0.03	–
Мотиваційний компонент	14.66 ± 0.70	12.43 ± 0.73	2.20	0.05
Соціальний компонент	13.33 ± 0.74	14.29 ± 0.76	0.91	–
Професійний компонент	14.33 ± 0.72	16.71 ± 0.75	2.29	0.05

Результати аналізу за шкалою «Загальний рівень професійної життєстійкості» свідчать про статистично значущу перевагу жінок-військовослужбовиць ($M = 57.83 \pm 0.81$) над чоловіками ($M = 55.55 \pm 0.78$), $t = 2.03$, $p \leq 0.05$. Такий результат може відображати вищий рівень емоційної адаптивності жінок до умов тривалого хронічного стресу, що супроводжує виконання службових обов'язків у бойовій обстановці, а також ефективніше залучення механізмів психологічної саморегуляції. За показниками шкал «Професійна включеність» та «Професійний контроль» не виявлено статистично значущих гендерних розбіжностей, що дає підстави стверджувати про однаковий рівень суб'єктивної залученості до професійної діяльності та відчуття контролю над її перебігом серед військовослужбовців незалежно від статевої належності. Натомість, шкала «Професійне прийняття виклику» виявила перевагу чоловіків ($M = 18.55 \pm 0.76$) над жінками ($M = 16.54 \pm 0.71$), $t = 2.12$, $p \leq 0.05$. Це може інтерпретуватись як вищий рівень орієнтації чоловіків на ризик, конкуренцію та потребу у самоствердженні через подолання труднощів, що є типовими рисами так званого досягального типу професійної мотивації, характерного для маскулінної культури служби.

За шкалою «Емоційний компонент» різниця між групами не досягла рівня статистичної значущості, що свідчить про порівнюваний рівень емоційної резистентності в обох групах, попри відмінності в гендерно зумовлених стилях подолання напруження. Водночас, мотиваційна компонента професійної життєстійкості виявила вищі показники серед чоловіків ($M = 14.66 \pm 0.70$) порівняно з жінками ($M = 12.43 \pm 0.73$), $t = 2.20$, $p \leq 0.05$. Це може свідчити про виразніше сформовану внутрішню мотивацію до виконання службових завдань, вищу готовність до подолання труднощів, а також потенційно більшу роль ідеалів служби та військової ідентичності у структурі чоловічого професійного Я-концепту. Шкала «Соціальний компонент» не виявила достовірних відмінностей, що дозволяє зробити висновок про універсальну важливість міжособистісної взаємодії, колегіальної підтримки та згуртованості для обох статевих груп у військовому контексті.

Нарешті, за показниками «Професійного компоненту життєстійкості» жінки мали статистично значущо вищі результати ($M = 16.71 \pm 0.75$) порівняно з чоловіками ($M = 14.33 \pm 0.72$), $t = 2.29$, $p = 0.05$. Це свідчить про виражену орієнтацію на професійну відповідальність, зосередженість на якості виконання службових завдань та високу ідентифікацію з професійною роллю, що особливо важливо в умовах складної соціально-психологічної динаміки зони бойових дій.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що гендерні відмінності в структурі професійної життєстійкості військовослужбовців виявляються не у всіх компонентах, проте мають сут-

теве значення для розуміння специфіки адаптаційних стратегій чоловіків та жінок. Отримані результати є емпіричним підґрунтям для розробки гендерно чутливих програм психологічної підтримки у Збройних силах України.

Таблиця 2 демонструє результати порівняльного аналізу показників професійної життєстійкості серед військовослужбовців з урахуванням місця їхньої дислокації.

Таблиця 2

**Порівняння показників професійної життєстійкості у військовослужбовців
залежно від місця дислокації**

Шкали	Група 1 (місто)	Група 2 (область)	t	p
Загальний рівень професійної життєстійкості	55.14 ± 0.67	57.40 ± 0.76	2.23	0.05
Професійна включеність	17.27 ± 0.69	18.35 ± 0.71	1.09	-
Професійний контроль	20.09 ± 0.70	20.10 ± 0.65	0.01	-
Професійне прийняття виклику	18.18 ± 0.72	18.95 ± 0.74	0.75	-
Емоційний компонент	12.77 ± 0.67	14.75 ± 0.68	2.07	0.05
Мотиваційний компонент	14.77 ± 0.73	14.50 ± 0.66	0.27	-
Соціальний компонент	13.14 ± 0.62	15.23 ± 0.70	2.24	0.05
Професійний компонент	14.86 ± 0.69	14.45 ± 0.72	0.41	-

Порівняльний аналіз показників професійної життєстійкості військовослужбовців із різних умов дислокації виявив низку статистично значущих відмінностей, які дозволяють глибше зрозуміти вплив просторово-соціального контексту на адаптаційні ресурси особистості в умовах служби.

Зокрема, за загальним рівнем професійної життєстійкості, військовослужбовці, дислоковані у позаміських районах (область), мають вищі середні значення ($M = 57.40 \pm 0.76$), ніж їхні колеги, що базуються в міських підрозділах ($M = 55.14 \pm 0.67$), $t = 2.23$, $p \leq 0.05$. Цей результат може бути зумовлений меншою інтенсивністю інформаційного перевантаження, підвищеним рівнем неформальної згуртованості в підрозділах, а також наявністю стабільнішої підтримки в умовах менш урбанізованого середовища. Шкала «Професійна включеність» не виявила статистично значущих розбіжностей між військовослужбовцями обох груп. Це свідчить про однакову глибину залученості до виконання службових обов'язків та стабільний рівень ціннісного прийняття професійної ролі, незалежно від територіального контексту. Також не зафіксовано відмінностей за шкалою «Професійний контроль»: показники є порівнюваними як у військовослужбовців, дислокованих у місті, так і в області. Це дає підстави стверджувати про універсальність суб'єктивного відчуття контролю за професійною ситуацією, що є ключовим для збереження саморегуляції в умовах бойової служби. Шкала «Професійне прийняття виклику» також не продемонструвала достовірних відмінностей, що свідчить про загальну готовність до сприйняття складних завдань як можливостей для професійного зростання, незалежно від умов дислокації.

Принципово важливою є статистично значуща різниця за шкалою «Емоційний компонент професійної життєстійкості»: військовослужбовці обласного базування продемонстрували вищі результати ($M = 14.75 \pm 0.68$) порівняно з тими, хто перебуває у міських підрозділах ($M = 12.77 \pm 0.67$), $t = 2.07$, $p \leq 0.05$. Цей результат може вказувати на вищу емоційну резистентність і нижчий рівень психоемоційного виснаження серед військовослужбовців, дислокованих поза межами великих урбаністичних центрів. Водночас слід враховувати, що не всі райони області є безпечнішими: деякі з них можуть перебувати у безпосередній близькості до лінії бойового зіткнення або навіть під постійним вогневим впливом. Тому сприйняття обласного базування як менш стресогенного є умовним і потребує контекстуалізації відповідно до географічної специфіки розташування підрозділу.

За шкалою «Мотиваційний компонент» не виявлено суттєвих розбіжностей, що свідчить про стійку професійну мотивацію в обох групах, яка не залежить від територіальних умов проходження служби. Натомість, «Соціальний компонент професійної життєстійкості» виявив вищі показники серед військовослужбовців, дислокованих у області ($M = 15.23 \pm 0.70$), у порівнянні з міськими підрозділами ($M = 13.14 \pm 0.62$), $t = 2.24$, $p \leq 0.05$. Це може свідчити про тіснішу соціальну інтеграцію, більш ефективну горизонтальну підтримку в колективі та згуртованість малих підрозділів, характерну для позаміських місць дислокації. Таким чином, умови розміщення військових підрозділів насамперед впливають на емоційну регуляцію та соціальні аспекти професійної життєстійкості, тоді як когнітивно-мотиваційні компоненти залишаються стабільними незалежно від контексту.

Висновки

Аналіз отриманих даних дозволяє зробити висновок, що жінки-військовослужбовиці мають вищий рівень загальної професійної життєстійкості, що зумовлено їхньою емоційною адаптивністю, орієнтацією на професійну реалізацію та стабільність. Натомість чоловіки демонструють вищу мотивацію до досягнення, схильність до сприйняття викликів як елементу професійного розвитку. Такі відмінності варто враховувати при розробці гендерно чутливих програм психологічної підтримки, адаптації та реабілітації військовослужбовців. Результати дослідження свідчать про те, що місце дислокації військовослужбовців впливає на окремі аспекти професійної життєстійкості. Зокрема, вищі показники емоційної стійкості, соціальної підтримки та загальної життєстійкості демонструють ті, хто дислокуються в області, порівняно з тими, хто служить у місті. Це варто враховувати при плануванні психологічного забезпечення, логістики ротаций та організації побуту військових підрозділів.

Отримані результати підтверджують доцільність подальшого вивчення професійної життєстійкості як ключового ресурсу ефективного функціонування військовослужбовців у бойових умовах. Подальші дослідження доцільно спрямувати на вивчення динаміки життєстійкості в умовах хронічного стресу та її взаємозв'язків із професійною ідентичністю, мотивацією і смисложиттєвими орієнтаціями.

Література:

1. Кокун О.М. Опитувальник професійної життєстійкості (українська версія). *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2021. Вип. 1 (1). С. 90–104.
2. Пономаренко Я.С. Специфіка моральних засад у військовослужбовців з різним рівнем агресивності. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 5(33). С. 1430–1438.
3. Філоненко В.М. Проблема делінквентної поведінки військовослужбовців у зарубіжних психологічних дослідженнях. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2024. № 1. С. 163–167. <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-1-22>.
4. Bartone P.T., Nomish G.G. Influence of hardiness, avoidance coping, and combat exposure on depression in returning war veterans: A moderated-mediation study. *Journal of Affective Disorders*. 2020. № 265. P. 511–518.
5. Bartone P.T., McDonald K., Hansma B.J., Stermac-Stein J., Escobar E.M.R., Stein S. J., Ryznar R. Development and validation of an improved hardiness measure: The hardiness resilience gauge. *European Journal of Psychological Assessment*. 2023. № 39 (3). P. 222–239.
6. Britt T.W., Castro C.A., Adler A.B. Self-Engagement, Stressors, and Health: A Longitudinal Study. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2005. № 31 (11). P. 1475–1486.
7. Kardum I., Hudek-Knežević J., Krapić N. The structure of hardiness, its measurement invariance across gender and relationships with personality traits and mental health outcomes. *Psihologijske Teme*. 2012. № 21 (3). P. 487–507.
8. Kokun O., Agayev N., Pischko I., Stasiuk V. Characteristic impacts of combat stressors on posttraumatic stress disorder in Ukrainian military personnel who participated in the armed conflict in Eastern Ukraine. *International Journal of Psychology & Psychological Therapy*. 2020. № 20 (3). P. 315–326.

Отримано: 27.06.2025

Рекомендовано: 22.07.2025

Опубліковано: 30.09.2025